

**ХОРАЗМ МАЪМУН
АКАДЕМИЯСИ
АХБОРОТНОМАСИ**

**ВЕСТНИК ХОРЕЗМСКОЙ АКАДЕМИИ МАЪМУНА
BULLETIN OF KHOREZM MAMUN ACADEMY**

2017-2

Мундарижа

БИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Жуманиязов А., Рахимова М. Туркистон термити морфологиясининг алгебраик хусусиятлари.....	2
Хайитов Ё.К., Каландарова Д.Д. Биотехнологические методы очистки сточных вод.....	5

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ФАНЛАРИ

Abdullaeva F.E. Turli xil o'g'it va sug'orish me'yorlarining "Zimnitsa" kuzgi bug'doy navining hosildorligiga ta'siri.....	8
Таджиев А., Янгибаева И. Кузги бугдой алмашлаб экишда тупроқнинг инвертаза ферменти фаоллиги.....	12
Янгибаева И., Таджиев А. Полиэкинлари ва кузги бугдой алмашлаб экишда тупроқнинг аспарагиназа ферменти фаоллигини ўрганиш.....	15

ИҚТИСОД ФАНЛАРИ

Джуманиязов У.И. Давлат – хусусий шерикчилик асосида корпоратив бошқарувни шакллантиришнинг илғор хорижий тажрибалари.....	18
Сандов Д. Хоразм вилоятида аҳолига транспорт хизматлари кўрсатишни янада ривожлантириш йўналишлари.....	26
Шаназарова Г.Б. Саноат корхоналари инновацион салоҳиятини баҳолашнинг айрим назарий-услубий масалалари.....	30
Машарипова М. Миллий иқтисодиётда хизмат кўрсатиш соҳалари ва кичик бизнесни жадал ривожлантириш хусусиятлари.....	38
Худайберганов Д. Товар ва хизматлар бозорида тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш йўналишлари.....	46
Абдуллаев Ф.О., Исмаилов А.Б. Минтақа иқтисодиётида лизинг хизматлари диверсификацияси.....	51

ТАРИХ ФАНЛАРИ

Мавлонов Ў.М., Каримов Я.А. Амударё сув йўлининг Марказий Осиё коммуникация тизимида тутган ўрни.....	55
Собилов Қ., Абдиримов Р. Қадимги Хоразмда шаҳарсозлик маданияти ва давлатчиликнинг илк манбалари.....	58
Исмоилов Ш.З. XVIII-XX асрнинг бошларида Хива хонлиги ва Россия империясининг дипломатик ва иқтисодий алоқалари тарихидан.....	61
Маткаримова Н.М. Миллий урф-одат ва маросимлар – юксак маънавиятнинг мезони.....	66
Egamberganova M.J. Xorazm vohasi o'zbeklari to'y marosimlarining transformatsiyalashuv jarayonlari.....	68

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Ғаипова Ҳ. Матназар Абдулҳаким публицистикасида сўз ва шoirлик талқини.....	73
Ўразбоев А. Оғаҳий тарихий асарлари тилидаги айрим теонимлар хусусида.....	76
Худайберганова Д. Хоразм дostonлари тилида форсий қатлам.....	79
Матниёзов А.Р. Қадимги Хоразм ёзма ёдгорликлари.....	84

ТЕХНИКА ФАНЛАРИ

Собилов Б. Влияние сложного нагружения на деформации бетона при трехосном сжатии.....	91
---	----

ТИББИЁТ ФАНЛАРИ

Бабаджанова С.Х., Рахимова Ш.О., Сиддиқов Х., Матқурбанов Н. Соғлом авлод тарбиялашда сколиоз касаллигининг салбий оқибатлари.....	95
--	----

8. www.stat.uz – Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика қўмитаси расмий веб-саҳифаси

Абдуллаев Ф.О., Исмаилов А.Б. (Урганч давлат университети)
МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИДА ЛИЗИНГ ХИЗМАТЛАРИ ДИВЕРСИФИКАЦИЯСИ
(Хоразм вилояти мисолида)

Аннотация. Мазкур мақолада Ўзбекистонда лизинг хизматлари диверсификациялашувининг аҳамияти Хоразм вилояти мисолида таҳлилий маълумотлар асосида ёритиб берилган бўлиб, вилоятнинг лизинг хизматлар бозоридаги мавжуд ҳолати юзасидан SWOT таҳлили ўтказилган.

Аннотация. В статье на основе аналитических данных по Хорезмской области освещена важность диверсификации лизинговых услуг в Узбекистане, проведен SWOT анализ нынешнего состояния рынка лизинговых услуг области.

Abstract. The article includes information about the importance of diversification of leasing services in Uzbekistan based on the analytical data of Khorezm region, SWOT analysis were conducted on the current state of the leasing market in the region.

Калим сўзлар: лизинг, лизинг берувчи, лизинг тўловлари, лизинг портфели.

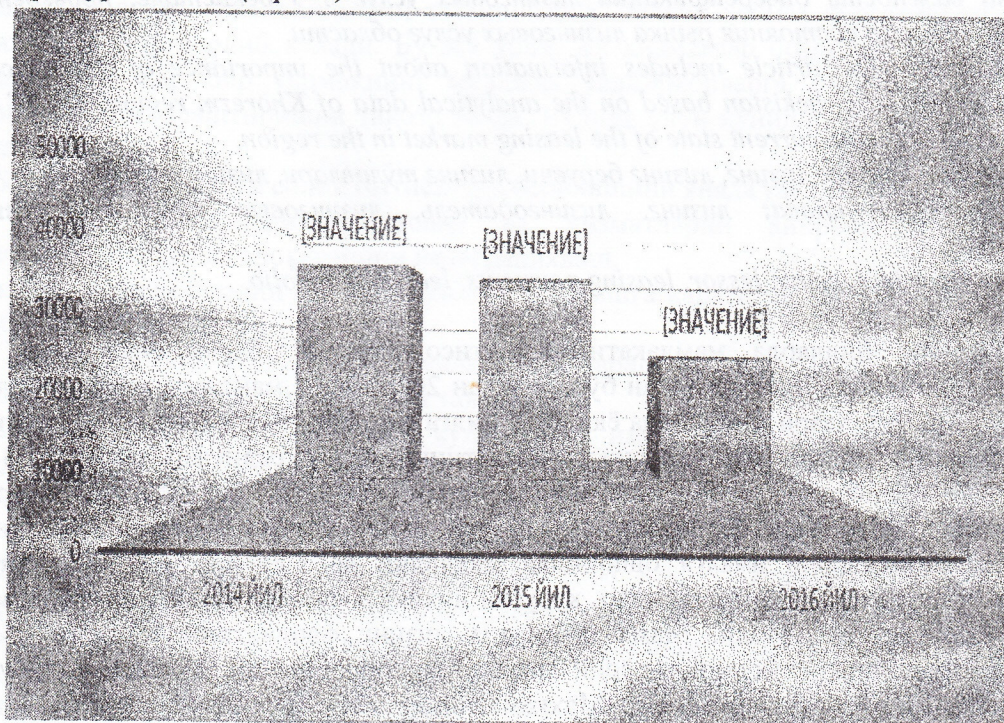
Ключевые слова: лизинг, лизингодатель, лизинговые платежи, лизинговый портфель.

Key words: leasing, lessor, leasing payments, leasing portfolio.

Кейинги йилларда мамлакатимиз иқтисодиётининг барча соҳаларини тубдан модернизация қилишга киришилган бўлиб, ўтган 2016 йилда мамлакат иқтисодиётига 16,6 миллиард АҚШ доллари миқдорида ёки 2015 йилга нисбатан 9,6 фоизга кўп инвестициялар йўналтирилди. Ўзлаштирилган хорижий инвестициялар ва кредитлар ҳажми 11,3 фоизга ўсди ва 3,7 миллиард доллардан ошиб кетди. Умумий қиймати 5,2 миллиард доллар бўлган 164 та йирик инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш якунланди [1]. Бу каби йирик ҳажмдаги лойиҳаларни амалга оширишда маҳаллий ва хорижий молия институтлари томонидан кўрсатиладиган хизматлар, хусусан лизинг хизматларининг салмоғи ва сифати муҳим аҳамият касб этади. Мамлакатимизда лизинг фаолиятини тартибга солиш ва ривожлантиришнинг ҳуқуқий-меъёрий асоси мустаҳкамланиб бормоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 21 майда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасида лизинг хизматларини янада ривожлантириш ва тартибга солиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори, Ўзбекистон Республикасининг “Гаров реестри тўғрисида”ги Қонуни ҳамда Ўзбекистон Республикаси Марказий банки бошқарувининг “Тижорат банкларида лизинг операцияларини амалга ошириш ва уларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби” тўғрисидаги низоми бугунги кунда лизинг бозори иштирокчиларининг самарали фаолият юритишига кенг шарт-шароитлар яратиб бормоқда.

Ҳуқуқий нормативлар мустаҳкамлиги йўлида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида инвестиция иқлими ва ишбилармонлик муҳитини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2014 йил 7 апрелдаги ПФ-4609 сонли Фармонига мувофиқ, шунингдек кредиторлар ҳуқуқлари тўғрисидаги ахборотнинг ягона реестрини шакллантириш, тадбиркорлик субъектларини молиялаштириш учун қулай шарт-шароитлар яратиш ҳамда гаров муносабатларини янада такомиллаштириш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 2014 йил 12 июнда 155-сонли қарорида “Гаров реестри тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунини амалга ошириш чора-тадбирлари белгиланган [2]. Шунингдек, кейинги йилларда инвестиция муҳитини яхшилаш, хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини, бевосита лизинг хизматлари ва сервис бозорини қўллаб-қувватлаш бўйича республикамиз ҳукуматининг олиб бораётган изчил иқтисодий сиёсати туфайли лизинг хизматлари ва сервис бозори кенгайиб бормоқда [3].

Статистик маълумотларга кўра, 2016 йилда лизинг хизматларини кўрсатувчи 126 та ташкилот рўйхатга олинган. Шу билан бирга, лизинг амалиётлари билан 69 та ташкилот, шу жумладан 21 та тижорат банки фаол шуғулланган [4]. Дарҳақиқат, лизинг хизматлари кўрсатилиш кўлами мамлакат ҳудудлари бўйича таққослаганда шартномалар ҳажми бўйича вилоятлар бир-биридан катта миқдорда фарқ қилмайди. Фақат Тошкент шаҳри катта улушни, яъни 38,1 % ни эгаллаб турган бўлса, Тошкент вилояти 7,4 %, Самарқанд вилояти 7,1 % ни эгаллаб турганини кўриш мумкин. Хоразм вилоятида мазкур кўрсаткич 2014 йилда 5,04 % ни 2015 йилда 4,61 % ни 2016 йилга келиб 2,5 % ни ташкил қилган ҳолда 2014 йилга нисбатан қарийб икки бараварга камайган. Ўзбекистон лизинг берувчилар уюшмаси томонидан тақдим этилган статистик маълумотларга кўра, охириги 3 йил ичида амалга оширилган лизинг операцияларини таҳлил қилганда вилоятда жами ҳисобда молия институтлари томонидан 2014 йилда 330 та, 2015 йилда 319 та ва 2016 йилда 226 та лизинг хизматлари кўрсатилган (1-расм).

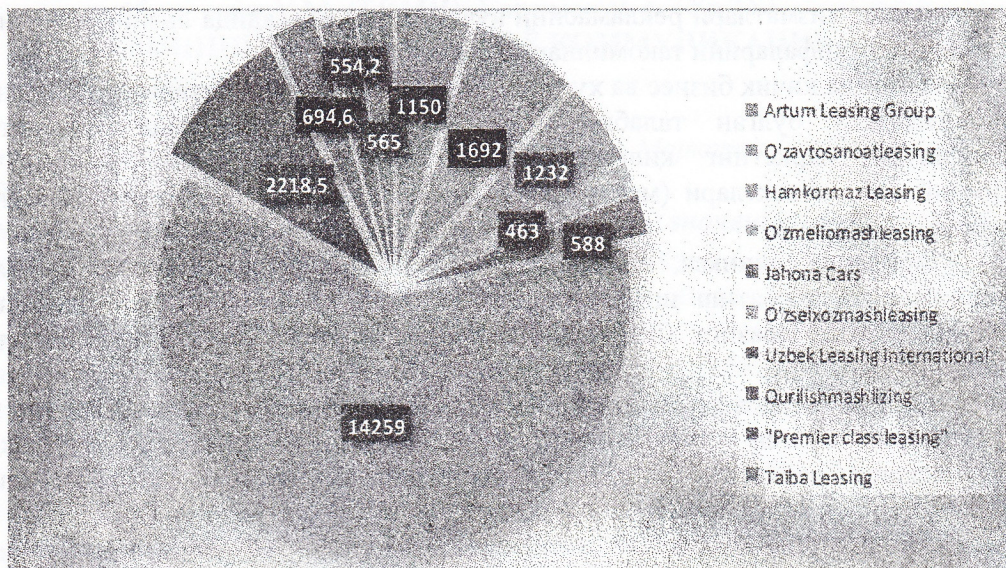

1-расм. Сўнги уч йилда Хоразм вилоятида амалга оширилган лизинг битимлари ҳажми. (млн. сўмда)

Шунингдек, жаҳон тажрибасидан олиб қаралганда, лизинг портфелини диверсификациясини таъминлаш асносида хизматлар соҳасининг ушбу сектори билан боғлиқ рисклар камайишига ҳамда амалга ошириладиган лизинг шартномалари сонининг ошишига олиб келади [5]. 2016 йилда Хоразм вилоятида молия институтларидан жами 12 та лизинг компаниялари ва 2 та тижорат банклари томонидан жами 24 172 600 минг сўм миқдорда 226 та лизинг хизматлари кўрсатилган. Энг йирик лизинг берувчилардан “O‘zselxozmashleasing” компанияси 14259 млн. сўмлик жами 180 та лизинг битимларини имзолашга эришди (2-расм).

Расмга асосан, жорий ҳолат лизинг амалиётлари ҳажми, лизинг хизматларини тақдим қилувчи корхоналар низом жамғармаларидан келиб чиққан ҳолда ҳамда юқоридаги таҳлилий маълумотларни ўрганиш асосида Хоразм вилояти лизинг хизматлар бозорининг SWOT таҳлилин келтириб ўтиш мумкин. Унга кўра, лизинг хизматларини ривожлантиришнинг кучли томонлари сифатида асосан қулай меъёрий-ҳуқуқий заминнинг яратилганлиги ва солиқ имтиёزلарининг мавжудлиги, лизинг объектларининг

лизинг олувчиларга ўз вақтида етиб бориши, бозорда янги ва кучли лизинг берувчиларнинг пайдо бўлиши кабиларни қайд этиш мумкин.

2-расм. 2016 йилда Хоразм вилоятида лизинг компаниялари томонидан амалга оширилган лизинг битимлари ҳажми (млн.сўмда)

Шунингдек, лизинг хизматларини ривожлантиришнинг заиф томонлари сифатида бозорда қишлоқ хўжалик техникалари сегментининг ҳукмронлиги, лизинг сервисининг заифлиги, салоҳиятли лизинг компаниялари сонининг камлиги, тижорат банклари томонидан кредит хизматларига устуворлик берилиши, тўловга қодир лизинг олувчилар сонининг камлиги, лизинг берувчиларда молиявий ресурсларнинг чекланганлиги, лизинг бўйича етарлича ахборотга эга бўлмаслик каби кўрсаткичларни айтиш зарур.

Шунинг билан бирга, лизинг хизматларини ривожлантиришнинг имкониятлари сифатида ҳукумат томонидан лизинг хизматларини кўрсатишга устуворлик берилиши, вилоятда лизинг берувчилар сонининг кўпайиши, тўловга қобил миқдорларни кўпроқ жалб қилиш, лизинг хизматлари кўпгина сегментларининг ўзлаштирилмаганлиги, жисмоний шахслар микролизингини ташкил қилиш кабиларни таъкидлаш мумкин.

Минтақада лизинг хизматларини ривожлантиришга таҳдид солувчи жиҳатлар сифатида баҳолар ва фоиз ставкаларининг ошиши, солиқларнинг ўсиши ва бозор конъюнктурасининг ўзгариши, бошқа ҳудудлардаги ёки хорижий рақиблар бозор мавқеининг ўсиши, валютали лизинг хизматлари учун валюта курсининг нобарқарорлиги, қонунчиликдаги ўзгаришлар ҳамда лизинг объектининг маънавий эскиришини айтиш жоиз.

Ана шу ва бошқа муаммолар юзасидан қуйидагиларни вилоят миқёсида соҳада ривожланишнинг ташкилий иқтисодий-омилларини такомиллаштириш ва улардан самарали фойдаланиш бўйича таклифлар сифатида кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

- лизинг тўғрисидаги қонуний-меъёрий ҳужжатларда хорижий сармоядорлар учун кафолатлар ва имтиёزلарни мустақкам белгилаб қўйиш мақсадида зарур қонун лойиҳаларини ишлаб чиқиш ҳамда хорижий сармоядорлар ва кенг омма учун regulation.gov.uz сайтида муҳокамага қўйиш;

- миллий статистика тизимида лизинг хизматлари бозорини таҳлил этиш имконини берувчи кўрсаткичлар тизимининг ҳисобини юритиш;

- бошқарувни автоматлаштириш механизмини яхшилаш орқали аризаларни кўриб чиқиш ва ускуналарни етказиб бериш муддатларини янада қисқартириш ҳамда лизинг берувчиларга агент банкни мустақил равишда танлаш имкониятини яратиш;

- лизинг хизматлари рекламасини кучайтириш мақсадида лизинг компанияларининг электрон веб саҳифаларини такомиллаштириш;

- вилоятда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари томонидан техника ва технологияларга бўлган талабни лизинг компаниялари ҳамда тижорат банклари ҳамкорлигида маркетинг қилиш, лизинг компаниялари портфелларини ускуналар, ижтимоий соҳа объектлари (мактаб, мактабгача таълим муассасалари) лизинги ҳисобига диверсификациялаш;

- жойларда, айниқса, қишлоқларда ишлаб чиқариш, ижтимоий инфратузилмани, хусусан, сервис кўрсатиш инфратузилмасини янада ривожлантириш мақсадида муайян имтиёзлар бериш эвазига банкларнинг кредит портфелида лизинг операцияларининг улушини кўпайтириш;

- Хоразм вилоятида лизинг хизматлари бозорини ривожлантиришнинг истиқболли йўналишлари бўлган туризм-меҳмонхона хўжалиги бизнеси, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш саноати ҳамда тиббиёт ва ичимлик сувини қайта ишлаш ускуналари билан ишловчи КБХТ субъектларига имтиёзли фоизлардаги лизинг хизматлари ва сервисини кенгайтириш.

Умуман олганда, минтақа иқтисодиётида лизинг хизматлари иқтисодиётни ривожлантиради ва бу лизинг компанияларининг фаолияти орқали таъминланади. Бу эса, Хоразм вилоятида келажакда лизинг хизматларининг барқарор ривожланишига замин яратади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси // “Халқ сўзи”, 2017 йил 15 январь.
2. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2014 йил. 25-сон, 305-модда; 2015 йил. 26-сон, 338-модда.
3. Абдуллаев Ф.О. Минтақада лизинг хизматлари ва сервиснинг ривожланиши: муаммолар, ташкилий-иқтисодий омиллар ва ечимлар. Монография. Тошкент: “Fan va texnologiya” нашриёти. 2012.
4. Ўзбекистон Лизинг берувчилар уюшмаси. Ўзбекистон лизинг хизматлари секторининг таҳлили: 2016 йил яқунлари бўйича. Тошкент. 2017.
5. Юсупова А. Развитие российского рынка лизинговых услуг // Журнал «Лизинг». № 6. 2010.
6. <http://uzbekleasing.com/uz> сайти маълумотлари.